

УДК 340.12-027.63"313":[338.23-027.542:551.58]
DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.29>

В. П. Богун

кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ОСМИСЛЕННІ СУТНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Статтю присвячено аналізу основних напрямків розвитку сучасної зарубіжної правової думки в осмисленні сутності та пріоритетів державної кліматичної політики. Виявлено, що в зарубіжній юриспруденції поступово кристалізуються три провідні підходи до досліджень сутності і специфіки кліматичної політики: формальний (міжнародно-правовий), змістовний (національно-правовий) та аксіологічно орієнтований (аксіологічний). Перший підхід визнає інституційну слабкість держав у її формуванні та здійсненні; закликає доповнити державний рівень такої політики наднаціональним; надає перевагу міжнародному праву над національним; передбачає обов'язкове впровадження на національному рівні заходів, які держави погодили як рівноправні сторони на міжнародному рівні; у низці випадків передбачає трансляцію частки державного суверенітету з управління кліматом на наднаціональний політико-правовий рівень. Натомість національно-правовому підходові властиві акцентування на конкретно-змістовних елементах державної кліматичної політики, що мають національне походження та специфіку; здійснення цієї політики відбувається в нерівних умовах для кожної з країн, що унеможливує вирівнювання їхніх зусиль у найближчій перспективі. Представники аксіологічного підходу пропонують оцінку кліматичної політики з точки зору людиноцентризму та юридичних цінностей, які домінувати при постановці цілей цієї політики; остання повинна мати людський вимір на всіх її етапах – від формування до здійснення конкретних заходів; у ході їх реалізації не повинно мати місця порушенням прав людей; такі рішення мають бути соціально справедливими та повинні сприяти вирівнюванню прав і можливостей людей в умовах кліматичної кризи. Заходи із захисту клімату мають передбачати широке залучення громадськості до її обговорення та реалізації.

Ключові слова: держава, зміна клімату, державна кліматична політика, право, (міжнародно-правовий) підхід, змістовний (національно-правовий) підхід, аксіологічно орієнтований (аксіологічний) підхід.

Вступ. Інтенсивні процеси національно-правової і міжнародно-правової легітимації й легалізації кліматичної політики у сфері господарювання відображають, об'єктивують і актуалізують осмислення здобутків зарубіжної юриспруденції у дослідженнях нормативних, інституційних, телеологічних, функціональних та інших компонентів цього феномену як складного політико-правового й управлінського явища, що має властиву йому динаміку розвитку та виступає нині однією з ключових правових новацій у сфері взаємодії держави та кліматичного середовища в умовах юридичної глобалізації[1;2]. Нагальність цієї проблеми підтверджується недостатністю зусиль міжнародного співтовариства у сфері вирішення проблеми зміни клімату, а разом з тим – і слабкістю національних внесків більшості держав у її

розв'язання. Масштаби проблеми вимагають якісно нових підходів і стратегічних рішень на всіх етапах формування та реалізації кліматичної політики, багато в чому зумовлюють необхідність узгодження національних кліматичних політик, зважаючи на транснаціональний та універсальний (планетарний) характер проблеми зміни клімату. Вони ж суперечать часто нечітким юридичним зобов'язанням і хиткій, непослідовній та малоефективній чинній кліматичній політиці багатьох урядів, які безуспішно намагаються збалансувати короткострокові політичні інтереси та кліматичні цілі. Курс України на євроінтеграцію, конституційно закріплений як стратегічний державний курс[3]. Актуалізують зусилля з ретельного науково-теоретичного осмислення провідних трендів зарубіжної юриспруденції у дослідженні проблематики

кліматичної політики як одного з визначальних напрямів сучасного юридичного дискурсу.

Стан дослідженості проблеми. Державна кліматична політика перебуває у фокусі досліджень зарубіжної юридичної науки порівняно нещодавно, нараховуючи щонайбільше кілька десятиліть. Фактично вона все ще знаходиться на ранній стадії побудови науково-дослідного поля та структурування спільноти фахівців, які осмислюють сутність і напрями цієї політики в контексті загальної оцінки кліматичної проблеми як ключового глобалізаційного виклику XXI ст. Сьогодні небагато науковців ідентифікують себе зі спільнотою, яка займається дослідженнями, пов'язаними з кліматичною політикою, зосереджуючись переважно на окремих питаннях захисту прав людини у сфері зміни клімату, на секторальних проблемах (управління у сфері енергетики, транспорту тощо) або переймаючись питаннями міждержавного співробітництва у цій же сфері. Кооперація з представниками науки екологічного права залишається фрагментарною та недостатньою. Таким чином, проблематика вироблення цілісної кліматичної політики ніби «розчиняється» між гуманітарною, еколого-правовою та міжнародно-правовою галузями. На стику між ними працюють учені, які досліджують елементи кліматичної політики на інституційно-гуманітарному рівні, а саме у сфері дослідження так званих кліматичних судових процесів. Вони сприяють інтеграції наукових уявлень про кліматичну політику через призму опрацювання даних, отриманих зі сфери адміністративного та судового правозастосування.

Дискусії з вченими-юристами та практиками також підкреслили необхідність більшої координації досліджень у багатьох напрямках наукового пошуку, що так чи інакше зачіпають проблеми формування та реалізації кліматичної політики на різних рівнях та у різних сферах правовідносин, зокрема у сферах: 1) визначення нюансів цієї політики, її правових та політичних цілей; 2) оцінок ефективності інститутів та інструментів у ході її реалізації; 3) інтеграції оцінки гнучкості та адаптивності правових систем та систем управління в проектуванні довгострокових стратегій кліматичної політики; 4) реагування на нагальну потребу в інтеграції кліматичної та енергетичної політик тощо. При цьому багато питань, що постають у цьому зв'язку, за своєю суттю є міждисциплінарними, що детермінує важливість інтеграції наукового знання та проведення комплексних

досліджень у сфері забезпечення як правотворчого, так і правозастосовного напрямів кліматичної політики.

Разом з тим, більшість науковців доходять своєрідного пакту у визнанні того, що визнають, що результати кліматичної політики як на національному, так і на рівні глобального кліматичного управління є, щонайменше, доволі неоднозначними. У міру того, як зростає кількість суб'єктів здійснення такої політики – як міжурядових, так і транснаціональних інституцій та ініціатив, здатність «поліцентричного управління кліматом»[6], що розвивається, досягати довгострокових температурних показників Паризької угоди залишається під великим сумнівом[7]. Відсутність помітного прогресу у скороченні викидів парникових газів – через недостатню амбіційність національно визначених внесків у рамках згаданої угоди та серйозний дефіцит їх практично упровадження[8] – підживлює ці сумніви.

Зарубіжні фахівці також наголошують на полісекторальному характері кліматичної політики, в якій наразі домінує галузевий підхід. І хоч удосконалені національні системи управління кліматом зазвичай містять цілий «портфель» окремих галузевих політик, включених до загальної правової рамки, зокрема до спеціального закону про кліматичну політику[9], зберігається потреба у більш інтегрованому прийнятті рішень, особливо в контексті триваючих дебатів про необхідність інтеграції екологічної та кліматичної політик[10]. Аналіз міжгалузевої та міжрівневої співпраці сприяє розумінню інтеграції кліматичної політики[10;11]. Так само актуальним є подолання в науці інституційного «партикуляризму»: існуюча література здебільшого зосереджена на окремих інституціях або на невеликих групах інституцій, які концентруються на реалізації кліматичної політики в рамках певної проблеми чи сфери правовідносин[12], натомість поза увагою опиняється «загальний інституційний ландшафт», що не дозволяє застосовувати комплексний підхід до вирішення конкретних кліматичних проблем на рівні інституціонального та управлінського забезпечення державної кліматичної політики. Таким чином, цей об'єкт дослідження є прикладом того, що вчені[13] визначають як підхід адміністративної координації до інтеграції кліматичної політики.

Виклад основного матеріалу. Юридична наука завжди розглядала зв'язок між кліматом і правом відповідно до чотирьох ключових

напрямків дослідження: впливу клімату на державні режими та їхню стабільність; залежність суспільних форм організації та правового регулювання суспільних відносин від типу використовуваної енергії; появи проблеми екологічної стійкості як наслідку екстенсивних, хижацьких форм експлуатації природних ресурсів; обумовленість систем виробництва енергії правовим регулюванням суспільних відносин[14]. Проте з надзвичайною кліматичною ситуацією перед людством постали нові виклики. Перший стосується планетарного простору явища. Зокрема, проблема виникає на двох фронтах: 1) співвідношення між визначенням простору кліматичної системи та просторовими концепціями окремих правових систем; 2) взаємозв'язку державного суверенітету над природними ресурсами та планетарного характеру стабільності клімату. Зарубіжна юридична наука пропонує розглядати державну кліматичну політику з трьох різних точок зору. Ці перспективи можна досить умовно класифікувати як формальні, змістовні та аксіологічні. Така класифікація виглядає досить простою та зрозумілою, однак насправді ідентифікувати ту чи іншу юридичну концепцію з відповідною точкою зору буває доволі нелегко. Тому ми бодай пунктирно маємо окреслити ті базові концепції, що опрацьовуються в рамках виокремлених вище провідних підходів юридичної науки щодо осмислення феномену державної кліматичної політики.

Формальну перспективу репрезентує переважно міжнародно-правовий підхід. Він відрізняється такими рисами: критикує державоцентризм кліматичної політики; визнає інституційну слабкість держав у формуванні та здійсненні кліматичної політики; закликає доповнити державний рівень такої політики наднаціональним; надає перевагу міжнародному праву над національним; акцентує увагу на пріоритетності міжнародно-правових угод для формування та реалізації державної кліматичної політики, підпорядковуючи останню першим; передбачає обов'язкове впровадження на національному рівні заходів, які держави погодили як рівноправні сторони на міжнародному рівні; у низці випадків передбачає трансляцію частки державного суверенітету з управління кліматом на наднаціональний політико-правовий рівень.

У рамках цього підходу виникла концепція фрагментації. Фрагментація означає процес поділу встановлених міжнародних інституцій на окремі частини, створені у відповідь на три чинники: різні інтереси відповідних держав,

невизначеність щодо виконання зобов'язань і боротьбу за пошук продуктивних зв'язків[15]. У глобальному управлінні кліматом «фрагментацію»[13] називають «дезагрегованим світовим порядком», «поліцентричним підходом»[6], «багаторівневим управлінням»[16] та «комплексом режимів»[15].

Одним з елементів названого підходу є і доктрина пріоритетної відповідальності розвинутих країн за поточні та найближчі майбутні рівні CO₂ в атмосфері[17]. Це пов'язано з тим, хто має нести основний тягар оплати рішень, і опором країн, що розвиваються, брати участь на тому ж рівні, що й ті, хто створив загрозу в першу чергу. Вчені також закликають до створення нових інституцій глобального рівня для зміни стимулів, пов'язаних із використанням енергії та викидом парникових газів[18;20]. У контексті концепції фрагментації деякі дослідження обговорювали та аналізували поліцентричне управління кліматом[6]. Деякі зосереджуються на характеристиках і перевагах поліцентричного підходу та застосовують його для вирішення різноманітних проблем довкілля, включаючи енергетику та океан, з результатами, які показують, що поліцентричний підхід до управління може надати більше можливостей для співпраці та навчання для досягнення мети управління[21;22]. Крім того, деякі дослідники зосереджують свою увагу на конкретних країнах і регіонах, мають намір описати їх архітектури управління кліматом за допомогою поліцентричного підходу та надають ідеї щодо впровадження управління в інших регіонах[23;24]. У контексті поліцентричного підходу визначаються субнаціональні суб'єкти кліматичної політики. Так, учені-міжнародники присвятили величезні зусилля вивченню концепції парадипломатії (субнаціональної або паралельної дипломатії федерального уряду), яка виникла з міжнародної діяльності штатів (Каліфорнія в США), провінцій (Квебек в Канаді), земель (Баден-Вюртемберг у Німеччині) та регіонів (Шотландія та Каталонія у Великобританії та Іспанії). Так, дослідники пояснюють причини такої міжнародної діяльності та висвітлюють побоювання національного уряду щодо залучення субнаціональних гравців у міжнародні відносини. Останні дослідження аналізують парадипломатію в окремих країнах і підкреслюють прогалини в політиці та ресурсах на субнаціональному рівні[25].

На відміну від формального, **змістовний (по суті національно-правовий) підхід** акцентує

на конкретно-змістовних елементах державної кліматичної політики, що мають національне походження та виразну національну специфіку. Він характеризується такими рисами: наголошує на пріоритетності національних аспектів у формуванні та реалізації державної кліматичної політики (в його основі лежить відома максима: «думай глобально, дій – локально»); у розробці і втілення кліматичної політики першочергово слід враховувати національні інтереси, які є первинними щодо міжнародних; державний суверенітет не обмежується кліматичними проблемами та способами їх вирішення, а передача кліматичних проблем на транснаціональний рівень має (якщо має) обмежений характер; йому притаманний державоцентризм; національні держави є ключовою ареною, де вживаються дії для вирішення проблеми зміни клімату; кожна з них розробляє неподібні, відмінні одна від одної національні плани та стратегії у сфері кліматичної політики; національні внески у скорочення викидів парникових газів повинні враховувати національні інтереси та економічну спроможність; складність кліматичної проблеми детермінує врахування багаторівневого і міжгалузевого характеру проблеми[26]; здійснення державної кліматичної політики відбувається в нерівних умовах для кожної з країн, що унеможлиблює вирівнювання їхніх зусиль у найближчій перспективі.

Національно-правові підходи демонструють принципову нетотожність національних кліматичних політик (*що робиться?*), їх змісту та застосовуваних інструментів (*як це робиться?*), їх ефективність (*з яким ефектом?*)[27]. У цьому контексті розвиваються уявлення про різні набори інструментів кліматичної політики[28], про те, що вони мають свої сильні та слабкі сторони[29], тому уряди повинні вибирати та створювати «комбінації інструментів», які найкращим чином відповідають цілям політики. У рамках цього підходу розроблено такі концепції, як «різноманітність інструментів»[30] та «баланс інструментів»[31] для оцінки використовуваних інструментів кліматичної політики. При цьому найделікатніший вимір кліматичної політики – це її інтенсивність. Цей вимір стосується точного ступеня амбітності, що лежить в основі зусиль урядів з вирішення кліматичної проблеми. При переході від описових до більш оціночних параметрів аналізу кліматичної політики ще одним важливим аспектом є оцінка адміністративних можливостей

і структур, які впливають на реалізацію цих заходів[32;33].

Водночас певного поширення в сучасній зарубіжній юриспруденції набула концепція умисної господарської шкоди. Згідно з нею компанії, що займаються викопним паливом, знали про небезпеку зміни клімату десятиліття тому, але активно приховували та применшували ці небезпеки та координували дії, щоб дезінформувати громадськість і перешкодити політикам вжити заходів щодо скорочення використання викопного палива. виробництво та використання[34-36]. Деякі дослідження також наголошують на тому, що об'єднання компаній, що займаються викопним паливом, впливали на законодавців[37-38]. Більшість поточних досліджень зосереджено на великих нафтогазових компаніях та їхніх торговельних асоціаціях, а також на політичному контексті[39-40]. Також є деякі дослідження щодо того, якою мірою державні суб'єкти, зокрема федеральний уряд США, внесли свій внесок у кліматичну кризу через свої умисні дії, наприклад, шляхом координації з промисловістю викопного палива для перешкоджання регулювання та розширення виробництва та субсидій, а також шляхом навмисного приховування або спотворення інформації про клімат[41].

Додаткові дослідження здебільшого слугують для оцінки глобального прогресу у прийнятті кліматичної політики[42;43], розуміння політичної ціни ухвалення кліматичних законів[44], визначали ефективність кліматичної політики[7]. Для цього широко залучалися дані судових процесів у сфері клімату[45;46]. Так, у 2022 р. Міжурядова група експертів зі зміни клімату визнала, що кліматичні судові процеси вплинули на результат і амбіції управління кліматом. Однак сам по собі судовий процес не може замінити закони та політику, які є важливими для впровадження загальносуспільних підходів до переходу до стійкої, декарбонізованої економіки до 2050 р.[47]

Третій – **аксіологічно орієнтований – підхід** охоплює зв'язок між зміною клімату та правами людини, демократією і теоріями справедливості. У центр цієї парадигми поставлено оцінку кліматичної політики з точки зору людиноцентризму та юридичних цінностей, які домінувати при постановці цілей цієї політики; остання повинна мати людський вимір на всіх її етапах – від формування до здійснення конкретних заходів; передбачати широке залучення населення до обговорення та реалізації

(суспільна інклюзивність); всі рішення в рамках кліматичної політики мають ґрунтуватися на суспільному консенсусі, бути суспільно прийнятними та легітимними; ухвалюватися в законний спосіб та підтримуватися політичними силами; заходи, що вживатимуться в розрізі кліматичної політики мають бути пропорційними можливостям держави та суспільства; в ході їх реалізації не повинно мати місця новим порушенням прав людей; такі рішення мають бути соціально справедливими та повинні сприяти вирівнюванню прав і можливостей людей в умовах кліматичної кризи; кліматична справедливість має стосуватися і вирівнювання можливостей окремих держав, усунення наслідків колоніалізму та напівколоніалізму[48;49].

Спершу концепції кліматичної справедливості були розроблені у працях з екологічної справедливості[50]. Надалі ці концепції прагнуть досягти кліматичної нейтральності та стійкості без порушення прав людини, включаючи право на розвиток[51]. Серед ключових принципів цих концепцій – справедливий розподіл впливу, витрат і вигод, визнання вразливості та процес інклюзивної участі[50]. Що стосується інтеграції справедливості в сценарії адаптації до зміни клімату, прикладом є розгляд інтеграції та оцінки втрат і збитків (L&D). Відповідні правові елементи включають принцип «забруднювач платить» та екологічну відповідальність, що застосовується під час катастроф, пов'язаних із кліматом[52;53].

У цьому напрямі дедалі популярнішою стає доктрина «справедливого переходу». Вона сягає своїм корінням у північноамериканські профспілкові рухи та рухи за екологічну справедливість, які зосереджені на об'єднанні зусиль робітників і передових громад для одночасного вирішення соціальних та екологічних проблем[4;54]. Сьогодні справедливий перехід все частіше використовується в контексті політики щодо зміни клімату, де він загалом стосується ідеї мінімізації несприятливих і потенційно нерівних соціально-економічних наслідків, які кліматична політика може мати на різні вразливі групи та спільноти. Крім цього загального розуміння, збільшення використання концепції новими акторами в різних контекстах породило низку різних концептуалізацій справедливого переходу[5].

Посилання на справедливий перехід у преамбулі та подальшій практиці в рамках Паризької угоди роз'яснили, які дії мають вжити держави, щоб мінімізувати несприятливий вплив

своїх кліматичних заходів. Ці посилання також розширюють попередню міждержавну сферу застосування принципу справедливості, щоб охопити проблемами справедливості ширші соціальні групи в різних державах. Крім того, концепція ввела нові соціально-економічні виміри до зобов'язань Сторін, що є розвиненими країнами, щодо їхньої фінансової та технічної підтримки Сторін, що розвиваються.

Висновки.

Державна кліматична політика перебуває у фокусі досліджень зарубіжної юридичної науки порівняно нещодавно, нараховуючи щонайбільше кілька десятиліть. Фактично вона все ще знаходиться на ранній стадії побудови науково-дослідного поля та структурування спільноти фахівців, які осмислюють сутність і напрями цієї політики в контексті загальної оцінки кліматичної проблеми. У зарубіжній юриспруденції поступово кристалізуються три провідні підходи до досліджень сутності і специфіки кліматичної політики: формальний (надає перевагу міжнародному праву над національним; акцентує увагу на пріоритетності міжнародно-правових угод для формування та реалізації державної кліматичної політики, підпорядковуючи останню першим), змістовний (наголос робиться на пріоритетності національних аспектів у формуванні та реалізації цієї політики, а також вираховується основне положення підходу, за яким передача кліматичних проблем на транснаціональний рівень має обмежений характер) та аксіологічно орієнтований (передбачає домінування у політиці домінування ідей людиноцентризму, вимагає, щоб заходи у сфері захисту клімату не містили порушень прав людини).

У рамках кожного з таких підходів сформувався оригінальний науково-правовий концепції, які володіють чималим евристичним потенціалом та пропонують різні пояснювальні схеми для розуміння сутності та спрямованості сучасної кліматичної політики, тлумачення її стану та прогнозування перспектив її розвитку. Між ними триває плідний науковий діалог, проте жодна з таких концепцій наразі не претендує на вичерпне наукове пояснення цього феномену.

Список використаної літератури:

1. Бадида А.Ю. Глобалізація у правовому вимірі: формування контурів "глобального права". *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія: Юридичні науки*. 2017. №876. С. 296-303.

2. Хаустова М. Г., Ждан М. Д. Правова глобалізація: поняття, риси, види. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 1082, Вип. 16. С. 25-30;
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 9, ст. 50.
4. Anabella Rosemberg, 'Building a Just Transition: The Linkages between Climate Change and Employment' (2010) 2 *International Journal of Labour Research* 125, 141. 55. Edouard Morena and others, *Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World* (Just Transition Research Collaborative, UNRISD 2018), 6.
5. Alexandra R Harrington, *Just Transitions and the Future of Law and Regulation* (Palgrave Macmillan 2022) 4–7.
6. Ostrom Elinor. *A Polycentric Approach for Coping with Climate Change*. Washington, DC: The World Bank. 2009.
7. A.J. Jordan, D. Huitema, M. Hildén, H. vanAsselt, T.J. Rayner, J.J. Schoenefeld, J. Tosun, J. Forster, E.L. Boasson. Emergence of polycentric climate governance and its future prospects. *Nat. Clim. Change*. 2015. № 5 (11). pp. 977-982.
8. United Nations Environment Programme (UNEP) Emissions Gap Report 2020 United Nations Environment Programme, Nairobi. 2020.
9. C. Dupont, S. Oberthür (Eds.), *Decarbonization in the European Union: Internal Policies and External Strategies*, Palgrave MacMillan, Houndmills. 2015.
10. A. Jordan, A. Lenschow. Environmental policy integration: a state of the art review. *Environ. Pol. Govern.* 2010. № 20 (3). pp. 147-158.
11. Adelle C., & Russel D. Climate policy integration: A case of déjà vu? *Environmental Policy and Governance*. 2013. № 23(1). pp. 1–12.
12. K.W. Abbott. The transnational regime complex for climate change'. *Environ. Plann. C Govern. Pol.* 2012. № 30 (4). pp. 571-590.
13. van Asselt, H., Rayner, T., & Persson, Å. Climate policy integration. In K. Bäckstrand & E. Lövbrand (Eds.), *Research handbook on climate governance* (pp. 388–399). Cheltenham, UK: Edward Elgar. 2015. P. 389.
14. Carducci M. Climate Change and Legal Theory. In: Pellegrino, G., Di Paola, M. (eds) *Handbook of the Philosophy of Climate Change*. Handbooks in Philosophy. Springer, Cham. 2023. P. 303-337. P. 303.
15. Keohane, R., & Victor, D. The regime complex for climate change. *Perspectives on Politics*. 2011. № 9(1). pp. 7–23. P. 8.
16. Peel J., Godden L., & Keenan R. J. Climate change law in an era of multi-level governance. *Transnational Environmental Law*. 2012. № 1(2). pp. 245–280.
17. W.J.W. Botsen Cumulative CO₂ emissions: shifting international responsibilities for climate debt; R. Dellink Sharing the burden of financing adaptation to climate change.
18. Miller Clark A. "Climate Science and the Making of a Global Political Order." In *States of Knowledge: The Coproduction of Science and Social Order*, ed. Sheila Jasanoff, New York: Routledge. 2004. pp. 46– 66.
19. Stavins Robert. "Policy Instruments for Climate Change: How Can National Governments Address a Global Problem?" University of Chicago Legal Forum, volume 1997: *Rethinking Environmental Protection for the 21st Century*, 1997. pp. 293–329.
21. T. Brodie Rudolph, M. Ruckelshaus, M. Swilling, et al. A transition to sustainable ocean governance *Nat. Commun.*, 11 (2020), p. 3600.
22. M. Lubell, T.H. Morrison Institutional navigation for polycentric sustainability governance. *Nat. Sustain.*, 4 (2021), pp. 664-671.
23. T. Rayner, A. Jordan The European Union: the polycentric climate policy leader? *WIREs Clim. Change*, 4 (2013), pp. 75-90.
24. D.R. Fisher, P. Leifeld The polycentricity of climate policy blockage *Clim. Change*, 155 (2019), pp. 469-487.
25. Liu, T., & Song, Y. Chinese paradiplomacy: A theoretical review. *SAGE Open*. 2020. № 10(1), 2158244019899048.
26. Paul M. Wagner, Diarmuid Torney, Tuomas Ylä-Anttila. Governing a multilevel and cross-sectoral climate policy implementation network. *Environmental Policy and Governance*. 2021. Volume 31, Issue 5 p. 417-431.
27. Steinebach, Y., Hinterleitner, M., Knill, C. et al. A review of national climate policies via existing databases. *npj Clim. Action* 3, 80 (2024). P. 1-10. P. 3.
28. Vedung, E. Policy instruments: typologies and theories. In M.-L. BemelmansVidec, R. C. Rist, & E. Vedung (Eds.), *Carrots, sticks, and sermons: policy instruments and their evaluation* (5th ed., pp. 21–58). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers (2010).
29. Henstra, D. The tools of climate adaptation policy: analyzing instruments and instrument selection. *Climate Policy*, 16 (2016).
30. Fernández-i-Marín, X., Knill, C. & Steinebach, Y. Studying Policy Design Quality in Comparative Perspective. *Am. Political Sci. Rev.* 115, 931947 (2023).
31. Schmidt, T. S. & Sewerin, S. Measuring the temporal dynamics of policy mixes An empirical

- analysis of renewable energy policy mixes' balance and design features in nine countries. *Res. Policy* 48, 103557 (2019).
32. Steinebach, Y. Instrument choice, implementation structures, and the effectiveness of environmental policies: a cross-national analysis. *Regul. Gov.* 16, 225–242 (2022).
 33. Meckling, J. & Nahm, J. The power of process: state capacity and climate policy. *Governance* 31, 741–757 (2018).
 34. Bjonberg, K. E., Karlson, M., Gilek, M., & Hansson, S. O. (2017). Climate and environmental science denial: A review of the scientific literature published in 1990–2015. *Journal of Cleaner Production*, 167, 229–241.
 35. Franta, B. (2021b). Early oil industry disinformation on global warming. *Environmental Politics*, 30(4), 663–668;
 36. Grasso, M. (2019). Oily politics; a critical assessment of the oil and gas industry's contribution to climate change. *Energy Research & Social Science*, 50, 106–115.
 37. Jacques, P., Dunlap, R. E., & Freeman, M. (2008). The organisation of denial: Conservative think tanks and environmental scepticism. *Environmental Politics*, 17(3), 349–385.
 38. Layzer, J. (2007). Deep freeze: How business has shaped the global warming debate in congress. In M. E. Kraft & S. Kamieniecki (Eds.), *Business and environmental policy: Corporate interests in the American political system* (pp. 93–126). MIT Press.
 39. McCright, A. M., & Dunlap, R. E. (2000). Challenging global warming as a social problem: An analysis of the conservative movement's counter-claims. *Social Problems*, 47(4), 499–522.
 40. Perry, N. (2012). Disinformation, no information. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/disinformation-no-information-6228>.
 41. Webb R., Kurtz L., & Rosenthal S. When politics trump science: The erosion of science-based regulation. *Environmental Law Reporter*. 2020. URL: <https://doi.org/10.7916/d8-4dyk-7k29>.
 42. Dubash, N. K., M. Hagemann, N. Höhne, and P. Upadhyaya. 2013. "Developments in National Climate Change Mitigation Legislation and Strategy." *Climate Policy* 13 (6): 649–6.
 43. Townshend, T., S. Fankhauser, R. Aybar, M. Collins, T. Landesman, M. Nachmany, and C. Pavese. 2013. "How National Legislation Can Help to Solve Climate Change." *Nature Climate Change* 3 (May): 430–32.
 44. Fankhauser, S., C. Gennaioli, and M. Collins. 2015a. "The Political Economy of Passing Climate Change Legislation: Evidence from a Survey." *Global Environmental Change* 35:52–61.
 45. Wilensky, M. 2015. "Climate Change in the Courts: An Assessment of Non-U.S. Climate Litigation." *Duke Environmental Law and Policy Forum* 26 (1): 131–79.
 46. Setzer, J., and L. Benjamin. 2020. "Climate Litigation in the Global South: Constraints and Innovations." *Transnational Environmental Law* 9 (1): 77–101.
 47. Emily Bradeen. What is climate change litigation? <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/explainers/what-is-climate-change-litigation/>.
 48. M. Mahony, G. Endfield. *Climate and colonialism*. Wiley Interdisciplinary Reviews: *Clim. Change*, 9 (2) (2018), Article e510.
 49. J. Hickel. Quantifying national responsibility for climate breakdown: an equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary. *Lancet Planet. Health*, 4 (9) (2020), pp. e399–e404.
 50. D. Schlosberg. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. OUP, Oxford (2007).
 51. M. Robinson, T. Shine. Achieving a climate justice pathway to 1.5 C *Nat. Clim. Change*, 8 (7) (2018), pp. 564–569.
 52. P.P. Driessen, H.F. van Rijswijk. Normative aspects of climate adaptation policies. *Clim. Law*, 2 (4) (2011), pp. 559–581
 53. M.W. Scown, B.C. Chaffin, A. Triyanti, E. Boyd. A harmonized country-level dataset to support the global stocktake regarding loss and damage from climate change. *Geoscience Data Journal*, 9 (2) (2022), pp. 328–340.
 54. Edouard Morena and others, *Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World* (Just Transition Research Collaborative, UNRISD 2018), 6.

Bohun V. P. Main directions of modern foreign legal thought in understanding the essence and priorities of state climate policy

The article is devoted to the analysis of the main directions of development of modern foreign legal thought in understanding the essence and priorities of state climate policy. It was found that in foreign jurisprudence three leading approaches to research into the essence and specifics of climate policy are gradually crystallizing: formal (international legal), substantive (national legal) and axiologically oriented (axiological). The first approach recognizes the institutional weakness of states in its formation and implementation; calls for supplementing the state level of such policy

with a supranational one; gives preference to international law over national law; provides for the mandatory implementation at the national level of measures that states have agreed to as equal parties at the international level; in a number of cases, it provides for the translation of a share of state sovereignty in climate management to the supranational political and legal level. In contrast, the national-legal approach is characterized by an emphasis on specific and substantive elements of state climate policy that have a national origin and specificity; the implementation of this policy takes place in unequal conditions for each of the countries, which makes it impossible to equalize their efforts in the near future. Representatives of the axiological approach propose an assessment of climate policy from the point of view of anthropocentrism and legal values that dominate when setting the goals of this policy; the latter must have a human dimension at all its stages - from formation to the implementation of specific measures; during their implementation there should be no violation of human rights; such decisions must be socially just and must contribute to the equalization of people's rights and opportunities in the conditions of the climate crisis. Climate protection measures should involve broad public involvement in their discussion and implementation.

Key words: *state, climate change, state climate policy, law, (international legal) approach, substantive (national legal) approach, axiologically oriented (axiological) approach.*